

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ÇATALHÖYÜK

Sevil GÜVEN¹

ÖZET

İnsanlığın gelişiminde önemli bir evre olan yerleşik toplumsal hayata geçişle birlikte, tarımın başlangıcı ve avcılık gibi önemli sosyal değişim ve gelişmelere tanıklık eden Çatalhöyük Neolitik Kenti, Konya'nın Çumra İlçesi'nde yaklaşık 14 hektarlık alan üzerinde yer almaktadır.

Bu çalışmada, höyükteki şaşırtıcı derecede modern toplumsal yaşamsal standartlarından kültürüne ve geleneklerine kadar uzanan çarpıcı bilgilere yer verildi. Ayrıca, insanların yaşam şekillerini, üreticilik yapmaya başladıklarını tarihin bilinen ilk şehir planı özelliğiyle köyden kente geçişin izlerini taşıyan bu höyüğü kapısız ve sokaksız şehir yapısıyla çatısından girebilen evlerin yığma bir şehirleşme yapısının olduğundan söz edildi. Bu bağlamda ülkemizin somut kültürel mirası olarak kabul edilen Çatalhöyük gelecek nesillere bilinmeyen tüm yönleriyle anlatılmaya çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Yerleşik yaşam, Çatalhöyük, Konya, Üretim, Kültür

FROM THE PAST TO THE PRESENT ÇATALHÖYÜK

ABSTRACT

Çatalhöyük Neolithic City, which witnessed important social changes and developments such as the beginning of agriculture and hunting, along with the transition to settled social life, which is an important stage in the development of humanity, is located on an area of approximately 14 hectares in Çumra District of Konya.

In this study, striking information ranging from the surprisingly modern social living standards to the culture and traditions of the mound was given. In addition, it was explained

---

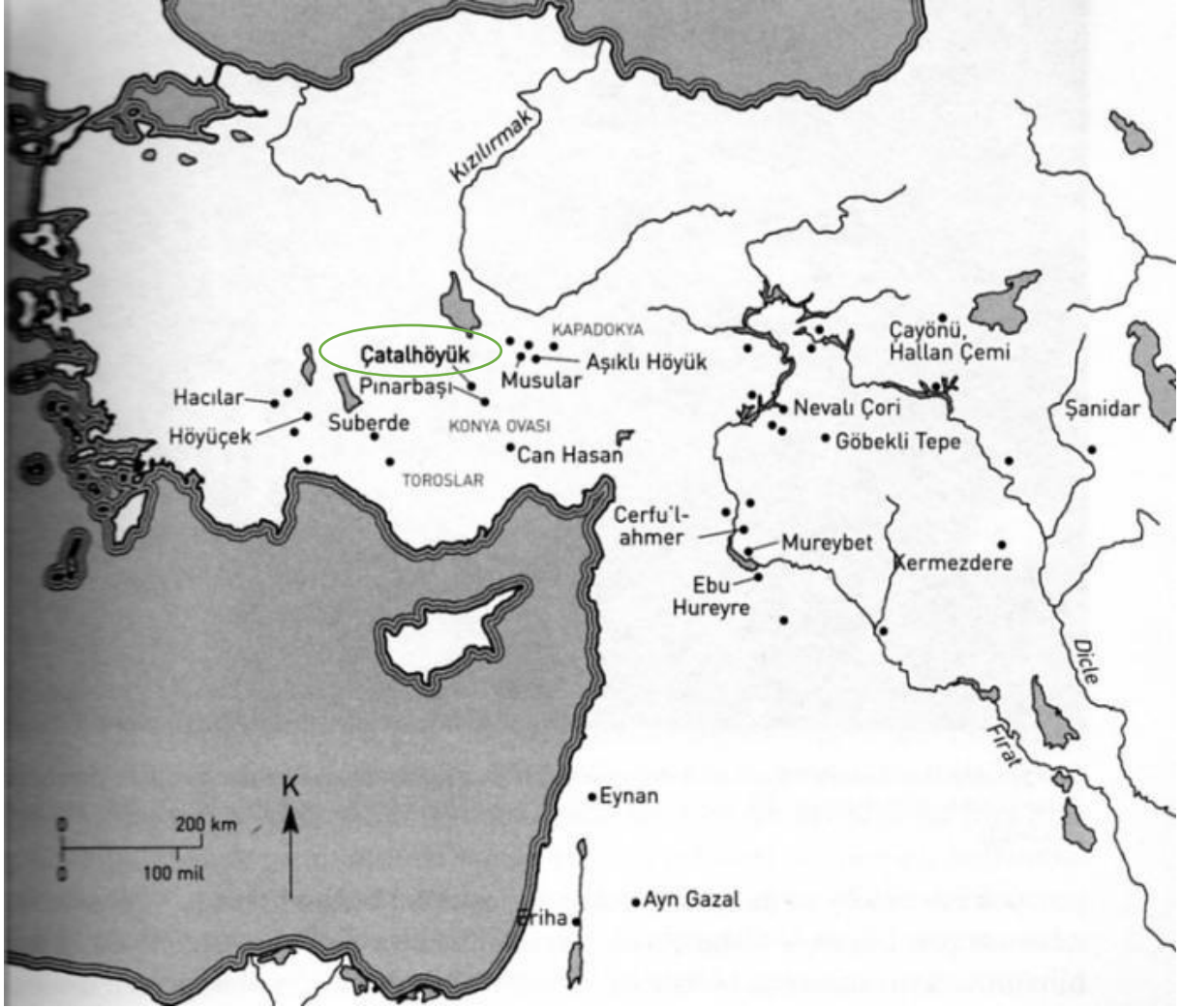
¹ 0000-0002-3092-6942

on a model that people's lifestyles, they started to produce, and that this mound, which bears the traces of the transition from village to city with the feature of the first known city plan in history, has a masonry urbanization structure of houses that can enter through the roof with a city structure without doors and streets. In this respect, Çatalhöyük, which is considered as the cultural heritage of our country, offers the opportunity for future generations to get acquainted with its history under the ground.

Key Words: Settled life, Çatalhöyük, Konya, Production, Culture

GİRİŞ

Günümüzden 9 bin yıl önce, Anadolu'da kurulan Çatalhöyük, simgesel düşüncenin beraberinde getirdiği inançların, mitlerin, toplumsal yapının kentlerin oluşum sürecinde nasıl bir etki yarattığını gözler önüne sermektedir. MÖ 7.100 –MÖ 5600 yılları arasında 1500 yıl boyunca varlığını sürdürdüğü tahmin edilmektedir (Rosenstock&Rogasch, 2016). Çatalhöyük; İç Anadolu'da, Konya şehrinin yaklaşık 50 kilometre güneydoğusunda bulunan Konya Ovası'nda yer alır. Çatalhöyük denilmesinin nedeni; bu alanın “nehirin ayrıldığı noktadaki tepecik” olmasıdır. Günümüzde yoğun sulama ve tarım faaliyetleri doğrultusunda küçülmüş olan Çarşamba ve Mayıs nehirleri, Neolitik Dönem'den yakın döneme kadar büyük ihtimalle bu noktada birleşiyorlardı. Çatalhöyük iki adet höyükten oluşmaktadır, erken dönemde yerleşime geçilen “Neolitik Doğu” ve sonrası, “Kalkolitik Batı”. Çatalhöyük 13,5 hektarlık bir alana yayılmıştır (Hodder&Gargett, 2016) Burada yaşayan halkın eski evlerini terk edip onları toprakla örttükten sonra üstüne yenilerini yapmasıyla 18 katlı bir yerleşim alanı oluşmuştur (Artun, 2016) .

Görsel 1: (Çatalhöyük ve Anadolu'daki başlıca Neolitik yerleşkeler(Hoddler, 2006), 2006; Akurgal, 2002)

Höyük 1958 de James Mellaart David French ve arkadaşları tarafından bulundu. 1961 yılında da kazılmaya başlandı.Mellaart'ın başka bir arkeolojik buluntu konusunda Türk makamlarının istediği bilgiyi vermektan kaçınması üzerine 1963'de durdurulan kazı , iki yıl sonra O. Gurney tarafından yeniden başlatılmıştır. İlk kazı 1961–1965 yılları arasında Ankara'daki İngiliz arkeoloji enstitüsü nün katkılarıyla James Mellaart tarafından gerçekleştirildi. Mellaart çalışmalarını neolitik çağa ait olan doğu höyüğünde yoğunlaştırmıştı. Bu höyüğün yalnızca %4 ünün kazılması bile alanın büyük öneminin anlaşılmasını yetmişti. Mellaart ın kazıları boyunca doğu höyüğünün güney batısında on altı katmanda yüzlerce bina incelediği araştırmaların yayınlanması ile höyüğün uluslararası önemi de gözler önüne serilmiş oldu. (Altuntaş, 2013)

İlk kazı 1961–1965 yılları arasında Ankara'daki İngiliz arkeoloji enstitüsü nün katkılarıyla James Mellaart tarafından gerçekleştirildi. Mellaart çalışmalarını neolitik çağa ait olan doğu höyüğünde yoğunlaştırmıştı. Bu höyüğün yalnızca %4 ünün kazılması bile alanın büyük öneminin anlaşılmasını yetmişti. Mellaart ın kazıları boyunca doğu höyüğünün güney

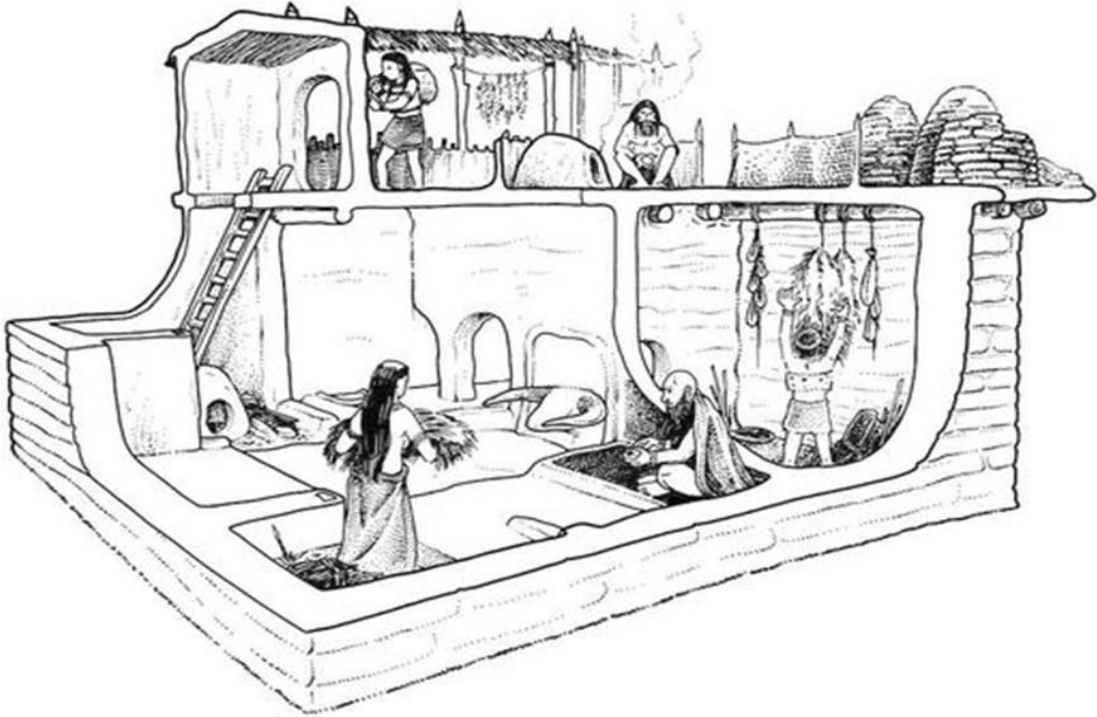
batısında on altı katmanda yüzlerce bina incelediği araştırmaların yayınlanması ile höyüğün uluslar arası önemi de gözler önüne serilmiş oldu. (Altuntaş, 2013)

1.1.Yerleşim Özellikleri ve Mimari

Doğu ve batı olmak üzere iki tepeden oluşan höyüğün mirengi noktası 21 m ve kesintisiz 1400 yıl iskan edilmiş bir yerleşimdir. Höyük 450 m uzunlukta ve 275 m genişliğinde yaklaşık 135 metre karelik bir alanı kapsar ve bölgedeki en büyük yerleşimlerden biridir. Bu yerleşim yeri yaklaşık 16-18 yapı katmanından oluşmaktaydı. Çatalhöyük yerleşiminde eski bir evin üstüne yeni bir ev inşa edilince “tabakalanma” başlamıştır. Buradaki yapılar da görülen en önemli etkenlerin başında yapı içinde oluşan dolgu kalınlıklarının fazla olması gelmektedir. Çatalhöyük’te Neolitik Dönem kültür dolgusunun yaklaşık 19 m. civarında olduğu belirlenmiştir. Ancak dolgu kalınlığının büyük olmasındaki en önemli faktörlerden biri, yapı duvarlarının yaklaşık 2 m en üst dış tabakadan gelmesinden kaynaklanmaktadır (Mertek, 2018).

Bireysel evler, belirli hanelere ait olmaktan ziyade mahalle topluluklarının üyeleri arasında dağıtıldı. (Düring&Marciniak, 2005)Yerleşim sistemine bakıldığında; Çatalhöyük yerleşiminin genelinde evler, avluların etrafında bitişik bir şekilde inşa edilmiş, bu avlulara açılan dar geçitler bırakılmıştır. Avlular etrafında konumlanan yapılarla birlikte bu alanlardan “mahalleleri” oluşturmaktadır. Bu mahallelerde yaşayan haneler; bağımsız, kendine yeten bir birimden ziyade, büyük bir sosyal organizasyonun bir parçasıdır. Birbirlerine yakın mahallelerde bulunun her bir evin aynı tuğlaların ve benzer yapı malzemelerinin kullanılarak 41 yapıldığı ortaya çıkarılmıştır. Mahalleler arasında da ufak farklılıklar olsa da genelde aynı malzemeler kullanılmıştır. Birlikte çalışmalarına ve sürekli iletişimlerine başka bir kanıt ise tüm yerleşim alanında rastlanan leopar ve ayı kabartmaları, boyalı eller ve boynuzlu banklar gösterilmektedir. Evlerde ve açık alanlarda, büyük gruplara ziyafet vermeleri, insanların büyük miktarda yiyecek depolamaması ve beraberinde birbirlerine toplumsal paylaşımına bel bağlamaları sosyal anlamda birlikteliklerine, paylaşımcılıklarına örnektir (Artun, 2016). Çatalhöyük’te yaşayanlar sürekli olarak yeni ev inşa etmiş, yıkmış, yakarak temizlemiş ve yeniden inşa etmişlerdir. Bu evler kerpiçten yapılmakla beraber, genellikle dikdörtgen biçimde ve aralarından sokak geçmeyecek kadar yakınlardır. Evlerin girişleri çatıdandır ve doğrudan merdivenle evin ortasındaki büyük odaya bağlıdır. Merdivenin alt tarafında ise ocak bulunmaktadır. Bu büyük odaların kuzey bölümünde insanların üzerine oturup uydukları tahmin edilen platformlar vardır. Bu platformların altına ise ölümler gömülmektedir. Ayrıntılı sanat ve sembolizm ise çoğunlukla yine bu geniş odanın kuzey bölümünde yer almaktadır (Artun, 2016). Çatalhöyük evlerinin tamamı güneşte kurutulmuş çamur ve saman karışımı dörtgen kerpiçten (üçüncü katta kerpiçlerde saman kullanılmamıştır), kamış ve ağaç direk ve sıva kullanılarak yapılmıştır. Bölgede bataklıktan da faydalanılarak kerpiç ve kamış kolayca bulunmuştur. Günümüzde Anadolu’daki kerpiç evlerin mimarisiyle benzer özellikler taşıyan Çatalhöyük evlerinin duvarları arasında ağaç dikmeler bulunmaktadır. Bu dikmeler üzerine gelen girişler düz tavanı taşıırken, tavan üst örtüsü kamış üzerine sıkıştırılmış beyaz, ince ve yapışkan bir kil (bölgede ak toprak denir) ile kaplanmıştır. Çatılardan tahta merdivenler ile geçiş yapıldı. Bu evler bitişik planlıdır. Ev duvarları ortaklaşa kullanılmıştır. Evlerde bulunan toprak yükselteler, Türk evlerindeki sofa ve divanların prototipidir. Oturmak, günlük işleri yapmak, uyumak için kullanılmışlardır. Bu platformların altına ölümler gömülmüştür.

Buradaki evlerin duvarları sıvalı olup, sıva üzeri beyaza boyandıktan sonra sarı kırmızı ve siyah tonlarda resimler yapılmıştır (Altuntaş, 2013) Kutsal odalar diğer odalara nazaran daha büyüktür. Bu evlerin içinde duvar resimleri yanında orijinal boğa başı, koç başı ve geyik başlarının sıkıştırılmış kil ile konserve edilmiş troleri duvarlara applike edilmiştir. Bunların yanında rölyef halinde insan figürleri ile hayvan figürleri de görülmektedir (Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2016)

Görsel 2: (Hoodler, 2006)

1.2 Duvar Resimleri

Yeryüzünün ilk parlak uygarlığı ,eşsiz güzellikte sanat eserleri,evlerin duvarlarını süsleyen renkli kabartmalar, renkli ferskler,av sahneleri... (Akurgal, 2002)

Çatalhöyük mimarisinde iç mekânlarda karşımıza çıkan resim ve bezemelerde Çatalhöyük insanı kendi yaşantısından kesitler vererek sosyal yaşantısını ve inancına ilişkin bilgileri duvarlarına yansıtmışlardır. Duvarlar sıvandıktan sonra beyaz badana üzerine kırmızı, siyah ve sarı renkler tercih edilerek resmedilen tasvirler arasında geometrik motifler, el izleri, insan ve hayvan figürleri (akbaba, leopar, yaban geyiği), avın iyi geçmesi için yapılmış av ve dans sahneleri ile doğal çevreyi yansıtan resimler ön plana çıkmaktadır. Ayrıca duvarlarda görülen 8800 yıl öncesine tarihlenen kilim motifleri denilebilecek motifler de günümüz Anadolu kilim motifleriyle ilişkilendirilmektedir. Bir duvarda rastlanılan resim, bilinen ilk kent planı çizimi olması açısından önemlidir. Bu resimde bitişik planlı evlerin yanı sıra arka planda yanardağın

(Hasan Dağı) aktif halde görülmesi dikkat çekmektedir. (Dünya Miras Listesinde bir Neolitik Kent) Tanrıçalar sıra kabartmalarda yalnızca antropomorfik olarak betimlenmiş, diğer taraftan erkek betimleri için, eril üreme gücünün çarpıcı simgesi olan boğalar ve koçlar kullanılmıştır (Mellaart, 2003).Başları vücutlarından koparılan cesetlerin duvar resimlerinde gösterilmesi bize ata kültü ile alakalı olabileceğini göstermişti fakat burada gebe bir kadının kabartmasının bulunması ve ana tanrıça heykelciklerinin çıkması da ana kültürünün olabileceğini gösteriyor. Belki de iki kültü de bir arada kullanmış ve önemsemiş olabilirler. (Mertek, 2018)

Görsel 3: (Hoddler, 2016)

1.3 Ana Tanrıça Kültü

Çatalhöyük'te merkezi yönetimin, servet birikiminin çatışma ve savaşların olduğunu gösteren buluntular yoktur. Bu bulgularla Çatalhöyük'ün anaerkil, eşitlikçi ve barışçı bir toplum olduğu görüşü ortaya atılmış ve buradan hareketle, anaerkil topluluklarda, ataerkil toplumlarda var olan erk hegemonyası olmadığı, kadın ve erkeklerin uyum içinde yaşadıkları ileri sürülmüştür (Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2016) Çatalhöyük'ten çıkarılan eserlerden biri topraktan yapılmış toprak tanrısı Kybele figürü. Kadınlar, verimi, bereketi, doğurganlığı sembolize ettiği için ana tanrıça heykeli Kybele, kilolu bir şekilde tasvir edilmiş. Bu heykelin Kybele olmasından başka en önemli özelliği eksiksiz olması. (Çatalhöyük, 2018)

Kadının, doğuran dişi cins, can veren olması, doğum ve ölümün gizemini nesnel dünyanın üzerine yerleştiren ilkel insanlar için kadını, erkeğin karşısında üstün bir konuma yerleştirdiği düşünülmektedir. Dolayısıyla, bulunan çıplak kadın heykelcikleri, yaratıcı Ana Tanrıçayı temsil ettiği düşünülmektedir. Ana Tanrıçayı temsil ettiği düşünülen heykelciklerden en ünlüsü; iki yanında birer leoparın yer aldığı, şişman kadın heykelciğidir. Bacakları arasında görülen bölüm ise bir çocuk başı olduğu, doğum anını yansıttığı düşünülmektedir. Bir güç sembolü olan leoparın doğum anında dahi onun koruması altında olduğu, aynı zamanda insanın vahşi doğaya egemenliğini, sevgisini ve şefkatini simgeledi düşünülmektedir. (Artun, 2016)

Görsel 4: (Anadolu'da İlk Yerleşimler, 2019)

1.4 Ölü Gömme Gelenekleri

Çatalhöyük insanı ölümlerini evlerin içindeki sekilerin ve oda tabanlarının altına, çocuğun anne karnındaki pozisyonu (Hocker) gibi dizler karına çekilmiş şekilde gömmüşlerdir. Bu sekiler altında aile bireylerinden bir ya da birden fazla gömü yapıldığı tespit edilmiştir. Kumaş ya da deriye sarılmış; bazen hasırlar üstüne; çoğu zaman da doğrudan toprağa yatırılmış örnekler mevcuttur. Mezar hediyeleri olarak, deniz kabukları, kemik ve taşlardan yapılmış aletler ve takılar ele geçmiştir. Bazı duvar resimlerinde görülen akbabalara atılmış başsız insan figürlerinin de ölü gömme gelenekleriyle ilintili olduğu düşünülmektedir (Konya Büyükşehir Belediyesi, 2016) Ev ve tapınaklarda kerpiç sekilerin altında, çoğunluğu açık havada bırakılarak yumuşak kısımları çürütüldükten sonra toplanan ve bazen kırmızıya boyanan iskeletlerin taban altına bırakılması suretiyle; çok azı ise bir bez ya da hasıra sarılarak (hoker)ana rahmindeki ayakları kasıklara çekilmiş ve sol yanına yatırılmış durumda gömülmüşlerdir. Erkek mezarlarına armağan olarak, çakmak taşı kamalar, ok, mızrak uçları, mermer topuz başları, doğal camdan bıçaklar, orak dilgileri, kazıyıcılar, kemik toka ve çengeller ile kilden damga mühürler; kadın mezarlarına ise boya paletleri, doğal camdan aynalar, kemik iğneler, yeşil taştan minik gerdanlıklar, pişmiş toprak, bakır ve çeşitli taşlardan boncuklar bırakılmıştır (Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2016)

MÖ. 9.ve 8.binyıllarda, Ortadoğu ve Anadolu boyunca kafatası kültürleri ve ata ayinlerine yönelik bulgular çoktur. Çatalhöyük'te insanların başlarının sökülüp yeniden kullanıldığı olgusu vardır. Bu sökme işlemi geçmişin belli dönemiyle bağ kurduğunun göstergesidir. Çatalhöyük'te kafatasını iskeletten çıkarma uygulaması, anıların zemin altına gömülen belli noktalarda yaşatıldığının göstergesidir. Bütün beden rahatsız edilmeden, yalnızca kafatasının

yeri saptanarak gövdesinden ayrılmıştır. (Eser, 2020) Ayrıca insanlar öldükten ve evlerin zemini altına gömüldükten sonra diğer insanlar bazen bunları kazıp kafataslarını alıyorlardı. Bu kafatasları evlerde tutuluyor ve evden eve dolaştırılıyor, böylece haneler arasındaki ilişkiler ve yakınlık derecesi gösterilmiş olunuyordu. Bazı kafatasları daha sonra evlerin girişlerin altına yerleştiriliyordu; evi ayakta tutmak için atalarının kafatasından faydalanıyorlardı. Kimi kafatasları ise boyanıyor, ya da sıvanıyordu. Bir deneyde bir kadın kafatasına yüz hatları modellenerek eklendi. Bu kadın kafatası bir başka kadının kollarına sarılı olarak bulundu (Hodder&Gargett, Eski ve Yeni Çatalhöyük, 2020)

1.5 Gündelik Yaşam

Çatalhöyük'ün Neolitik Dönemin son zamanlarında, bitki ve hayvanların evcilleştirilmesinden çok sonra kurulduğunu biliyoruz. Ekonomik olarak bunlara bağlı olduklarını bilsek de Çatalhöyük sakinlerinin yabani ot ve hayvanlara düşkün olduklarını görüyoruz. Sanat ve sembolizmde evcil koyun ve keçiye pek rastlanmaz. Tüm sosyal ve sembolik dikkatlerini yabani hayvanlara vermişlerdir; yabani bitkiler bile bir yemek kaynağı olarak önem teşkil etmelerine karşın sembolizmde nispeten küçük bir role sahiptirler. Bazı hayvanları yerleşmeye getirip yemenin bir tabu olduğu ortada. Leopar yemenin bir tabu olduğu neredeyse kesin, ve büyük bir ihtimalle aylar için de aynısı geçerli. Çatalhöyük bir tarım toplumu olmasına rağmen sosyal ve sembolik dünyaları, yabani hayvan ve bitkilere duydukları hayranlıkla zenginleşmiş. (Hodder&Gargett, Eski ve Yeni Çatalhöyük, 2020)

Çatalhöyük insanı toplayıcılık ve avcılık ile geçinmekteydi. Kent çevresi elverişli ve verimli olması sebebiyle tarım ve hayvancılık ile de uğraşmaktaydılar (Eser, 2020) Çatalhöyük'te köpeğin, en alt katlardan beri evcil olduğu görülür. Bulunan kemiklere göre en çok sığır eti yenmiş, öbür hayvanlar daha az avlanmıştır. İlk yerleşmelerde yalnızca, avcılık ve toplayıcılıkla geçinen Çatalhöyük insanları VI. kattan sonra tarıma geçmiş, kaplıca (einkorn) ve germik (emmer) buğdaylarıyla ekmeçlik buğday, yalın arpa ve bezelye gibi tahıl çeşitlerini yetiştirmişlerdir. Ayrıca sığırı evcilleştirmişler, ama avcılığı da yoğun olarak sürdürmüşlerdir (Altuntaş, 2013)

1.6 Buluntular ve El Sanatları

Çatalhöyük'te yapılan kazılarda ele geçen alet ve malzemeler pişmiş toprak, taş, ağaç, kemik ve obsidyenden yapılmıştır. Pişmiş topraktan yapılmış kaplar; yiyecek-içecek kapları, pişirme kapları, taşıma kapları, depolama kapları olarak şekillendirilmiştir. Ayrıca pişmiş topraktan ve taştan yapılan doğumu, bereketi, bolluğu simgeleyen şişman iri göğüslü, iri kalçalı yanlarında bulunan iki panterin arasında doğum yapar şeklinde betimlenen “Ana Tanrıça” heykelcikleri Çatalhöyük'ün en önemli buluntuları arasında yerini almıştır. (Konya Büyükşehir Belediyesi, 2016) Günümüzde bilinen en eski çanak çömlek örnekleri, Anadolu'da Çatalhöyük'te ele geçen ve yaklaşık 9000 yıl önceye ait seramiklerdir. Çanak çömlek biçimlerinde çağın özelliklerini taşıyan biçimler izlenmektedir. Ele geçen toprak kaplar çoğunlukla siyah ve kırmızı renk tonlarındadır. Oval biçimlerde yapılan bu seramikler, Neolitik Dönem'in sonlarında geometrik motiflerle bezemeye başlanmıştır. Çakmak taşı ve dönemin en önemli

ticaret malı olan obsidyenden (doğalcam yatakları) yapılmış silah uçları, aynalar, taş ve kilden baskı kalıpları, kemik ev araçları diğer buluntular arasındadır. (Altuntaş, 2013)

Batı Höyük'te boncuk, figürin, işlenmiş kemik ve işlenmiş taş gibi küçük buluntulara da rastlanmıştır. Batı Höyük'teki evlerin içinde çoğu iyi korunmuş halde buluntularla karşılaşmış, bazı buluntular neredeyse tam veya sadece hafif bir zarar görmüştür. (Artun, 2016)

Görsel 5 : (Çatalhöyük Buluntuları ve El Sanatları, 2019)

SONUÇ

Bu çalışmada Çatalhöyük'ün tarımı, el sanatlarını, sosyal adaleti, mimariyi, sanatı, dini inanışlarını, beslenme şekillerini, duvar resimlerini ve yerleşik hayat düzenini özgün bir biçimde temsil eden neolitik bir kent olduğundan bahsedildi. Bu açıdan bakıldığında Neolitik dönemde Anadolu yerleşkeleri içinde Çatalhöyük'ün bahsi geçen konularda tarihe ışık tuttuğundan söz edildi.

Bilinen ilk köy yerleşmesi olduğu için insanların toplu halde nasıl yaşadıkları, evlerinin yapıları gibi hususlarda da bize çok değerli bilgiler vermektedir. Hayvanların ilk kez evcilleştirilmesi, ilk toprak kapların ve bakırın kullanılması, dünyada insanların ilk kez ticaret yapması, takı, ziynet eşyalarının imalatı, tarım teknikleri, ilk fırının yapılması ve kullanılması, sanat ve dokumacılık yapılması, resim, heykel gibi sanatların da burada yapılması gibi birçok ilki içinde bulundurulur. (Altuntaş, 2013)

Neolitik Çağ'da yaşanmış çok önemli bir dönüm noktasına tanıklık eden , İç Anadolu'da gelişen ve tamamen eşitlikçi ilkelere göre hareket eden bir tarım toplumunu, tarihte eşi benzeri görülmemeyen bir yerleşme yapısı ve mimarisi anlatıldı. Böylesine özgünlükte bir uygarlık evrensel olarak da yarattığı farklarından dolayı Çatalhöyük topluluğunun başarısının nesiller boyu tarihe ışık tuttuğu anlatıldı. Ayrıca 2012 yılında Unesco Dünya Kültür mirası listesine girmeye hak kazanmasından söz edildi.

Çalışmada elde edilen diğer verilere göre, Çatalhöyük'ün çevresinde yer alan diğer yerleşim yerlerini de ticari, dini, siyasi, mimari, kültürel vb. alanlarda etkilediği ortaya koyuldu.

KAYNAKÇA

- Akurgal, E. (2002). *Anadolu Kültür Tarihi*. İstanbul:: Tübitak Yayınları.
- Altuntaş, S. (2013, Mayıs). Eski Çağda Çatalhöyük.
- Anadolu'da İlk Yerleşimler*. (2019). anadoluyygayliklari.com. adresinden alındı
- Artun, G. (2016). Neolitik Dönemde Kentlerin Oluşum Sürecinde Simgesel Düşüncenin Etkisinin Göbekli Tepe Ve Çatalhöyük Örnekleri Üzerinden İncelenmesi.
- Çatalhöyük*. (2018, 08). rotasenin.com. adresinden alındı
- Çatalhöyük Buluntuları ve El Sanatları*. (2019). sanatinyolculugu.com. adresinden alındı
- Çatalhöyük ve Anadolu'daki başlıca Neolitik yerleşkeler(Hodder, 2006)*. (2006).
- Dünya Miras Listesinde bir Neolitik Kent. (2017). *Çatalhöyük*. Konya, Türkiye: Konya Büyükşehir Belediyesi.
- Düring&Marciniak, A. (2005). Households and communities in the central Anatolian Neolithic. *Archaeological Dialogues*, 165-187.
- Eser, S. (2020). *Turist Rehberliği*. Ankara: detay yayıncılık.
- Hodder&Gargett. (2016). Eski ve Yeni Çatalhöyük. *Aktüel Arkeoloji*.
- Hodder&Gargett. (2020). Eski ve Yeni Çatalhöyük. *Aktüel Arkeoloji*.
- Hodder, I. (2007). Çatalhöyük in the context of the Middle Eastern Neolithic. 105-120.
- Hodder, 2. (2016). *Çatalhöyük'deki Kafasız İnsan ve Akbaba Tasviri*.
- Hodder. (2006). *Bina 1 adlı buluntuya dayanarak çizilmiş bir evin kesiti*.
- Konya Büyükşehir Belediyesi. (2016). *Çatalhöyük*, sy:12.
- Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2016). *Çatalhöyük Broşürü*(No: 258).
- Mellaart. (2003). *Anadoluda bir Neolitik Kent Çatalhöyük*.
- Mertek, M. (2018). NEOLİTİK VE KALKOLİTİK ÇAĞ'DA KONYA . KONYA: Seiçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü.
- Rosenstock, R. (2017). Çatalhöyük'ün Son Yüzyılları. *Aktüel Arkeoloji*.
- Utkan, M. S. (2012, Ocak). Kültürümüzde Toprak. *Çatalhöyük Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*. 02 22, 2022 tarihinde alındı
- Utkan, M. S. (2012, Ocak). Kültürümüzde Toprak,. *Çatalhöyük, Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*(1), 51.

UTKAN, M. S. (2012). Çatalhöyük. *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*(7).

www.kulturportali.gov.tr. (2022, 02 22). Konya'da Gezilecek Yerler,Çatalhöyük Neolitik Kenti.
adresinden alındı